

насамперед як наукове видання. Така гнучкість та відкритість у поглядах видавців, а також своєчасність праці о. М. Конрада, написаної у важливий момент становлення його як вченого, — істотні передумови написання «Нарису історії старинної філософії», що є важливим епізодом вивчення філософії в Україні.

1. *Виндельбанд В.* История философии / пер. с. нем. Киев: Ника-Центр, 1997. 560 с.
2. *Гегель Г. В. Ф.* Лекции по истории философии: у 3 кн. Санкт-Петербург: Наука, 1993. Кн. 1. 350 с.
3. Життєпис блаженних новомучеників УГКЦ священномученика Миколи Конрада та мученика Володимира Прийми. URL: <http://sobor-svyura.lviv.ua/zhyttjepys-blazhennyh-novomuchenykiv-uhkts-svyaschenomuchenyka-mykoly-konrada-ta-muchenyka-volodymyra-pryjmy/>.
4. *Захар І.* Лекції до історії філософії. Львів: Видавництво ЛБА, 1997. 398 с.
5. *Конрад М.* Нарис історії старинної філософії // Богословія. 1933. № 3/4. С. 218—257.
6. *Конрад М.* Нарис історії стародавньої філософії. 2-ге вид. / опрацював Петро Ісаїв. Рим: Видання Українського Католицького Університету ім. св. Клементя Папи, 1974. 396 с.
7. Українські часописи Львова 1848—1939 рр.: іст.-бібліогр. дослідж.: у 3 т. Львів: Світ, 2003. Т. 3. Кн. 1. 912 с.

Ольга Вакульчук

РОЗВИТОК ПРЕСОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто сучасний стан і перспективи розвитку досліджень газетної періодики, що зберігається у фондах НБУВ.

Ключові слова: *пресознавство, бібліографія періодики, науково-інформаційні ресурси.*

Current state and prospectives of the development of research of newspaper periodicals held at the holdings of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine has been considered.

Keywords: *press studies, bibliography of periodicals, scientific and information sources.*

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є найбагатшим сховищем газет у нашій державі, де на даний час зберігається понад 247 тисяч річних комплектів газет (понад 30 млн номерів). Хронологічні рамки охоплюють XVIII—XXI ст. Газетний фонд НБУВ є найбільшим в Україні, отже, репрезентативним, що дає змогу і підстави для проведення узагальнюючих наукових досліджень як теоретичного, так і науково-практичного характеру. Задля якісного здійснення таких досліджень у структурі НБУВ створено науково-дослідний підрозділ — відділ пресознавства. В основі діяльності відділу — системне, комплексне дослідження газетної періодики, формування системи науково-інформаційних ресурсів традиційного і електронного типу на газетні фонди, підготовка матеріалів до національної бібліографії періодики, розширення комунікаційних можливостей доступу користувачів до ретроспективної та сучасної інформації, що містить газетна періодика як джерельна база.

Робота відділу здійснюється за трьома основними напрямками: перший — **науково-дослідний** — полягає у послідовному вивченні газетної періодики на основі вироблених методологічних засад, наукових принципів і методів дослідження, проведенні історико-пресознавчих та науково-бібліографічних досліджень у галузі національної бібліографії періодики, науково обґрунтованому формуванні системи науково-інформаційних ресурсів традиційного і електронного типу на газетні фонди. Другий напрям — це **науково-організаційна** діяльність, що проявляється у співпраці з іншими бібліотеками України, участі в роботі наукових конференцій, нарад, брифінгів, круглих столів, семінарів, підготовці та публікації матеріалів і новин на порталі НБУВ, у соціальних мережах, фахових виданнях. Третій напрям пов'язаний з **науково-методичною** роботою щодо забезпечення наукового опрацювання періодики, створення науково-довідкового апарату на газетні фонди у вигляді традиційних та електронних ресурсів, забезпечення доступу до них всіх категорій користувачів. Науково-методична робота здійснюється у тісній співпраці з фахівцями провідних вітчизняних наукових бібліотек України. З огляду на те, що на сучасному етапі розвитку пресознавства провідні позиції у цій галузі займає Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

співпраця саме з цією установою нині для відділу пресознавства НБУВ є пріоритетною.

Дослідження періодики в НБУВ розпочалися задовго до початку роботи відділу пресознавства. За роки свого існування газетний відділ, створений одночасно із заснуванням Бібліотеки 1918 р., накопичив величезний досвід роботи з фондом. Початком безпосереднього наукового опрацювання масиву газетних видань можна вважати публікацію у 1971 р. каталогу газет 1822—1916 рр. з фондів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. Це видання містить 320 назв газет, його укладачі — О. М. Пузирьова, О. О. Дмитрієв, Ю. М. Довгаленко; відповідальний редактор — Ф. З. Шимченко. Зазначимо, що фахівцями відділу пресознавства у наступному 2019 р. згідно з планом науково-дослідної роботи готується перевидання цього каталогу, звісно, значно доповненого і розширеного; підготовча робота до його публікації триває: ведеться науковий пошук, звіряння з каталогами і картотеками, створення зведеного бібліографічного опису тощо.

Наступним із серії каталогів газет є бібліографічний покажчик «Газети Радянської України 1917—1920 рр. За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР». Його уклали Л. В. Пахуча, О. С. Лук'ячук, І. В. Сіра; науковий редактор — М. Ф. Дмитрієнко. Покажчик вийшов 1979 р. і містить 400 назв радянських газет. Усвідомлюючи необхідність перевидання каталогу газет 1917—1920 рр. з урахуванням часописів різного підпорядкування і спрямування, фахівці відділу газетних фондів НБУВ підготували й опублікували такий каталог у 2014 р. Укладачі: О. А. Вакульчук, О. С. Залізнюк; редактори-бібліографи: О. О. Стиркул, І. М. Швець. Каталог охоплює різноманітний репертуар тогочасної газетної періодики включно з виданнями української діаспори (всього 1327 назв). Газети 1917—1920 рр. користуються підвищеним читацьким попитом, їх кількість суттєво збільшилася наприкінці 1980-х рр., зокрема, за рахунок газет, що перебували на спеціальному зберіганні, на тривалий час вилучені з наукового і культурного середовища. Як наслідок — видання були недоступними і для дослідників, і для широкого загалу читачів. Зацікавленість цими непересічними джерелами надзвичайно зросла на початку 1990-х рр. і зберігається досі.

У 1980-ті рр. вийшли друком каталоги «Газети Радянської України 1921—1925 рр. За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН

УРСР» (1981, 682 назви) та «Газети Радянської України 1926—1929 рр. у фондах ЦНБ АН УРСР» (1985; 984 назви). Укладачами обох каталогів є Л. В. Пахуча, О. С. Лук'янчук, І. В. Сіра; науковим редактором — В. А. Рубан.

У 1990-ті рр. увагу вчених привертає «неформальна» преса і фахівці газетного відділу НБУВ долучаються до її дослідження, укладаючи відповідні бібліографічні покажчики: у 1991 р. — «Видання політичних партій, рухів, самодіяльних громадських об'єднань і товариств в Україні 1989—1990 рр.» (укладачі — Т. О. Борисенко, О. А. Заварзіна, О. С. Залізнюк; науковий редактор — В. Довгич) і в 2001 р. — «Неформальна преса в Україні (1988—1991)» (редакційна колегія у складі Т. Борисенко, О. Залізнюк, О. Лук'янчук, О. Обертаса, О. Проценка).

Бібліографічні дослідження газетної періодики активізувалися в НБУВ у 2000-ні рр. Цьому, зокрема, сприяв процес впровадження комп'ютерних технологій. Майже всі наступні покажчики готувалися на основі спеціалізованих баз даних, адаптованих фахівцями відділу інформаційно-комунікаційних технологій для ведення каталогу газет (програмне середовище — САБ ІРБІС). Бази даних газет України для зручності формувалися за принципом поділу на певні періоди починаючи з 1816 р. (цим роком датована найдавніша з тих, що виходили на теренах сучасної України і зберігається в НБУВ). Після публікації покажчиків БД поповнюють електронний каталог газет.

Каталог «Газети України 1930—1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» вийшов 2004 р., він складається із двох частин і включає 9177 назв газет. Його авторами-укладачами є Т. О. Борисенко, О. С. Залізнюк, О. С. Лук'янчук. У 2012 р. побачив світ каталог, що охоплює газети наступного періоду — 1935—1940 рр. (6120 назв, у двох частинах; укладачі: О. А. Вакульчук, О. С. Залізнюк, К. В. Лобузін, О. С. Лук'янчук, Н. Ф. Самохіна).

До 90-річчя від дня заснування Бібліотеки відділом підготовлене видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918—2008)». Укладачі бібліографічного покажчика — Н. Ф. Самохіна, О. С. Залізнюк, Н. М. Носкіна, Н. І. Таранова; редактор — Н. Ф. Криворучко. Зазначимо, що до

100-річчя НБУВ, яке відзначається 2018 р., співробітники відділу пресознавства підготували, а працівники відділу інформаційно-комунікаційних технологій опублікували на сайті НБУВ інтерактивне електронне видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918—2018)», яке включає інформацію про видатних діячів і знаменні події, що відбулися у Бібліотеці за 100 років її існування і які відбулися у газетних публікаціях.

Цінним джерелом інформації про газети періоду Другої світової війни є опублікований 2009 р. каталог «Газети України 1941—1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (автори-укладачі: Н. Ф. Самохіна, Т. О. Борисенко, О. С. Залізнюк, О. С. Лук'янчук; редактори-бібліографи: Н. Ф. Криворучко, О. С. Лук'янчук). Каталог включає 2119 назв газет — радянських, наприклад: «Ленінський шлях», «Прапор Сталіна», «Радянське життя»; газети українського опору — такі, як «Вільна Україна», «За самостійну Україну», «Українське слово»; газети, що видавалися німецькою окупаційною адміністрацією, — «Lemberg-er Zeitung», «Рідна нива», «Ружинський вісник» тощо.

Ретроспективний каталог «Газети України 1946—1950 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» опубліковано 2012 р. Він подає бібліографічну інформацію про масив газетних видань, що вийшли друком упродовж 1946—1950 рр. У каталозі наведено описи 2056 газет, включено всі їх типи — республіканські, обласні, міські, районні та багатотиражні — заводські, військові, фабричні, радгоспні, шахтні, вузівські, а також спецвипуски і сторінки, що у той час називалися «газетою в газеті». Автори-укладачі: О. А. Вакульчук, О. С. Залізнюк, К. В. Лобузін; редактори-бібліографи: О. О. Стиркул, І. М. Швець. Каталог «Газети України 1951—1955 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» вийшов друком 2013 р. У покажчику надано бібліографічні відомості про республіканські, обласні, міські, районні та багатотиражні газети, які видавалися партійними і радянськими органами, військовими, профспілковими, культурно-освітніми установами тощо (всього описано 2164 газетних видання; укладачі: О. А. Вакульчук, О. С. Залізнюк; редактори-бібліографи: О. О. Стиркул, І. М. Швець). До каталогу внесено газети Крим-

ської області УРСР, що увійшла до складу республіки у 1954 р., а також газету «Відомості Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік», що видавалася у Москві.

Показчик «Газети України 1956—1960 рр. у фондах НБУВ» (2016) містить 6225 бібліографічних описів, з них — 4350 газет різного типу: республіканські, обласні, міські, районні, низові (фабрично-заводські, шахтні, освітянські, будівельні, колгоспні тощо). Окремо описано 1875 різноманітних додатків: комсомольсько-молодіжних, літературних, технічних сторінок, блискавок, листівок, бюлетенів, спеціальних випусків тощо. Особливістю цього показника є те, що в ньому вперше описані колгоспні багатотиражки. Автори-укладачі Н. М. Носкіна, С. В. Дригайло, Д. Г. Захаров та С. М. Малюк виявили і описали понад 2300 колгоспних газет. Видання каталогів газет України після 1960 р. вирішено призупинити і надалі фіксувати їх лише в електронному вигляді.

Окрім каталогів серії «Газети України...», фахівці відділу пресознавства працювали над укладанням біобібліографічного анотованого показника «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917—1920 рр.». З моменту початку роботи над показником і до його виходу пройшло 10 років — з 2005 р. до 2015 р. Публікація відкладалася з різних причин — об'єктивних і суб'єктивних. Основу цієї праці складає колекція колишнього фонду спеціального зберігання, яка почала формуватися у 1919 р. До колекції увійшли газети періоду Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР. Укладачі каталогу: Т. О. Борисенко, О. А. Вакульчук, О. С. Залізнюк, Н. М. Носкіна. Зазначена праця, на нашу думку, спонукає до об'єктивного дослідження історичних подій і фактів, дозволяє глибше усвідомити роль Симона Петлюри в історії України.

Наступний етап бібліографічних досліджень фахівців відділу пресознавства пов'язаний з вивченням київських газет. Результатом є публікація двох каталогів, що охоплюють період від 1838 р. до 1991 р. Перша з названих праць — «Київські газети 1838—1940 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» — вийшла 2015 р., містить 1778 назв, його укладачем є О. С. Залізнюк, редактор-бібліограф — І. М. Швець; друга — «Київські газети 1941—1991 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» — включає описи 992 газетних видань

(2017; укладачі: О. А. Вакульчук, О. С. Залізнюк, І. М. Швець; редактори-бібліографи: Л. А. Білименко, С. Ю. Трашкова). Публікація каталогу київських газет 1992—2017 рр. за планом має відбутися найближчим часом.

Останній на сьогодні з друкованих каталогів, підготовлених у відділі пресознавства, вийшов у листопаді 2018 р. Йдеться про видання «Українські газети 1898—2015 рр., що виходили за межами України (з фондів НБУВ)». Його укладачами є О. С. Залізнюк, Л. А. Білименко, О. А. Вакульчук; редактори-бібліографи: С. В. Дригайло, Н. Ф. Криворучко. Рішення готувати цей покажчик було прийняте з огляду на читацьку затребуваність цих газет і побажання фахівців, зокрема рецензентів попередніх каталогів, видати такий покажчик окремо, а не у вигляді додатків.

Усі каталоги, про які йшлося, оснащено науково-довідковим апаратом, що значно спрощує пошук джерел і подальшу роботу з ними. Серед науково-допоміжних покажчиків — іменні (зі словниками псевдонімів і криптонімів); географічні, де перелічено всі назви газет, що виходили у певному населеному пункті протягом певного періоду; хронологічні; мов видання; майже всі каталоги мають додаток. Таким чином, друковані каталоги газет України, укладені на сьогодні у відділі пресознавства, охоплюють майже 140 р. — з 1822 р. до 1960 р.; виокремлені київські — понад 150 р. — з 1838 р. до 1991 р.; газети української діаспори — 117 р. — з 1898 р. до 2015 р. Перелік і характеристика бібліографічних покажчиків газет, укладених в НБУВ, дають підстави для висновку, що в цій установі послідовно втілюється в життя завдання з максимального розкриття і популяризації газетних фондів з метою задоволення наукових, інформаційних, культурних потреб читачів.

На сучасному етапі у складі науково-інформаційних ресурсів дедалі більшого значення набувають електронні. Відділ пресознавства протягом останніх трьох років формував такі ресурси у межах наукової теми «Концептуальні та методичні засади у формуванні національної книжкової колекції “Україніка” за підтемою “Створення науково-інформаційних ресурсів на фонди газетної періодики ХІХ—ХХІ сторіччя: електронний каталог газет України з фондів НБУВ, друковані ретроспективні бібліографічні покажчики газет України з фондів НБУВ”». У рамках виконання теми наповнюють-

ся електронний каталог газет України, що охоплює 1816—2016 рр., репрезентує весь спектр газетної періодики України за 200 років і є вагомим внеском у справу створення бібліографічного реєстру вітчизняних періодичних видань. На сайті також представлено бази даних «Газети Росії 1732—1916 рр. у фондах НБУВ». У контексті створення електронних інформаційних ресурсів у рамках проекту «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» доступною для користувачів є цифрова колекція газет (20 назв) та у розділі «Електронний архів науково-довідкових видань» — 13 з 20 бібліографічних покажчиків. На сьогодні службовими є БД «Видатні українці у газетних публікаціях» та «Міжнародні відносини в Автономній республіці Крим у висвітленні місцевої преси».

З метою запобігання дублювання і паралелізму в темах пресознавчих досліджень вчених різних наукових установ України і з метою узгодження можливостей співпраці відділом пресознавства проведено два семінари (у 2017 та 2018 рр.) в рамках щорічної Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація». На семінарах обговорювалося широке коло питань, пов'язаних з подальшим розвитком пресознавчих досліджень, координації зусиль фахівців наукових бібліотек України на шляху до створення репертуару вітчизняної періодики, можливостей розробки міжбібліотечного проекту з оцифрування періодики і представлення її онлайн тощо.

Наступні три роки відділ пресознавства працюватиме спільно з відділами, що входять до складу Інституту книгознавства НБУВ, за науковою темою «Атрибуція та експертиза як складова досліджень книжкових та інших видів бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики», підтема ВП — «Історичні і бібліографічні дослідження газетної періодики України: атрибуція, історія, контент», що, як і попередня тема, передбачає комплексне дослідження газетних видань шляхом створення друкованих і електронних науково-інформаційних ресурсів.

Окрім продовження досліджень «неформальної» преси, результатом яких має стати послідовна публікація каталогів, починаючи з каталогу видань релігійних конфесій України, а також підготовки до друку каталогу т. зв. дореволюційних газет (1816—1916 рр.), відділ пресознавства розпочинає опрацювання

багатотиражної преси з метою всебічного її вивчення і введення до наукового і культурного обігу. Рішення щодо розроблення цієї теми пов'язане з прагненням уникнути паралелізму у пресознавчих дослідженнях, а також тим фактом, що інформаційний потенціал багатотиражної преси досі не розкритий, цей феномен системно не вивчений, хоча його значення як інформативного джерела наукою вже доведено. Серед причин майже повної відсутності розробок цього виду періодичних видань — недооцінка їх науковцями, які досліджують «велику» пресу, відсутність методики дослідження «малої» преси, значний масив цих видань. У контексті досліджень багатотиражної преси України плануємо видання монографії та першого каталогу цієї серії, до якого увійдуть фабрично-заводські газети з фондів НБУВ.

Зазначимо, що на цьому етапі відділ пресознавства досліджує лише газетні видання, проте не тільки ті, що зберігаються у фондах газетного відділу, а в усій Бібліотеці, а саме: у відділі юдаїки Інституту рукопису НБУВ, відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства, відділі організації та обслуговування основним фондом. На перспективу плануємо розширити рамки наших досліджень. Передбачаються також спільні проекти з відділами національної бібліографії, науково-бібліографічної інформації; важливим напрямом корпоративної діяльності відділу пресознавства буде й участь в електронній бібліотеці НБУВ «Україніка», цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини.

Наталія Гайдур

ДІАХРОННИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стверджено, що діахронний аналіз функціональної системи засобів масової інформації дозволить з'ясувати рівень чутливості до інтересів суспільства на всіх його рівнях — від країни загалом до невеликої громади. Для вдосконалення результатів аналізу виокремлено два виміри цього аналізу та запроваджено т. зв. «емпіричний трикутник».

Ключові слова: аудиторія, журналістика, контент, медіа, стратегії, суспільство, текст.